

Εισαγωγή

Στις μάζες πρέπει να λέμε πάντα την αλήθεια, τη γυμνή αλήθεια, χωρίς να φοβόμαστε ότι μπορεί να τις τρομάξει.

N. K. Κρούσκαγια

Το είχε πει ο Τόμας Κουκ. Υπάρχουν τρία μέρη που, όποιος θέλει να ονομάζεται πραγματικός ταξιδιώτης του κόσμου, πρέπει να δει. Το φρούριο της ερήμου στο Τιμπουκτού είναι ένα, το δεύτερο είναι η παλιά πόλη της Σαμαρκάνδης. Το τρίτο είναι μια μικρή πόλη στη Σουηδία. Πριν από εκατόν πενήντα χρόνια, αυτό που είχε προσελκύσει τον Κουκ στη Χαπαράντα μπορεί να ήταν το Βόρειο Σέλας. Οι ντόπιοι περηφανεύονται ότι είχαν και πειρατές, αλλά αυτοί υπήρχαν σε κάθε λιμάνι στην ακτή. Ίσως το πραγματικό δέλεαρ να ήταν οι αναφορές για έναν άντρα με μακρύ πανωφόρι, έναν μάγο-θεραπευτή, ειδικό στα βότανα, που πετούσε σαν γιγάντιο πουλί στην αρκτική νύχτα.

Η μικρή αυτή πόλη δεν ήταν απλώς απομακρυσμένη. Ήταν συναρπαστική, επικίνδυνη, ακριβώς στα πέρατα του γνωστού κόσμου. Η Χαπαράντα βρίσκεται στην κορυφή του Βοθνικού κόλπου, της θάλασσας που χωρίζει τις βόρειες περιοχές της Σουηδίας από τη Φινλανδία. Στην περιοχή δεσπόζει το δέλτα του ποταμού, και κάποτε στην κωμόπολη υπάγονταν μια σειρά από νησιά με πολύ χαμηλό υψόμετρο, καθώς και μεγαλύτερες εκτάσεις προς τα δυτικά. Κατά μήκος της ακτής ξεφύτρωναν και άλλοι

οικισμοί, μεταξύ των οποίων και μια πολύ μεγαλύτερη κωμόπολη που λεγόταν Τόρνιο, αλλά για όλους η επιβίωση βασιζόταν στο μοίρασμα: να κυνηγάνε τα χειμερινά θηράματα της περιοχής, να πηγαίνουν τα ζώα για βοσκή στους κοντινούς λόφους και να τσαλαβουτάνε στις βραχύβιες λιμνούλες από το λιωμένο χιόνι για να πιάσουν τα χέλια που ξεμύτιζαν από τα μπλεγμένα καλάμια τα οποία επέπλεαν στο νερό.

Ο πληθυσμός δεν είχε πολλά κοινά με αυτόν της Στοκχόλμης (οι περισσότεροι μιλούσαν μια τοπική διάλεκτο), αλλά ολόκληρη η περιοχή ανήκε στη Σουηδία μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα. Ωστόσο, το 1809, μια συνθήκη που υπογράφηκε στο τέλος κάποιου από τους πολυάριθμους πολέμους των Ρώσων με τους Σουηδούς όριζε ότι η ανατολική όχθη του ποταμού, μαζί με το πιο πυκνοκατοικημένο κεντρικό νησί, θα παραχωρόνταν στο Δουκάτο της Φινλανδίας, μια περιοχή που οι Ρώσοι είχαν μόλις προσαρτήσει στην αυτοκρατορία τους. Παρατημένη στη σουηδική όχθη, η Χαπαράντα αντίκριζε τη μεγάλη της αδερφή, το Τόρνιο, στην απέναντι όχθη του ποταμού. Όμως, οι δυο τους ήταν πια ξένες.

Από τη στιγμή της δημιουργίας τους, τα σύνορα δεν ήταν ιδιαίτερα ασφαλή. Η κυβέρνηση της Σουηδίας δεν μπορούσε να ξεχάσει τις φιλοδοξίες της Ρωσίας για επέκταση. Όταν ανακαλύφθηκαν τεράστια κοιτάσματα σιδήρου στην Κιρούνα, γύρω στα πεντακόσια χιλιόμετρα βορειοδυτικά, οι επενδυτές στη Στοκχόλμη αναγκάστηκαν να αναστείλουν τα σχέδιά τους για την κατασκευή μιας νέας σιδηροδρομικής γραμμής, από φόβο ότι η Χαπαράντα θα μπορούσε να γίνει η πύλη για ένα νέο κύμα εισβολών από τις ρωσικές ορδές. Η Σουηδία βρισκόταν στο απόγειο της εποχής του ατμού, αλλά μολονότι οι σιδηροτροχιές εξαπλώνονταν προς το Βορρά σαν δίκτυο νευρικού συστήματος, η γραμμή δεν έφτασε στη Χαπαράντα. Το καλοκαίρι, όταν τα έλκηθρα των κυνηγών δεν μπορούσαν πια να διασχίσουν τον ποταμό κινούμενα πάνω στον πάγο, η μοναδική σταθερή σύνδεση με τη Φινλανδία ήταν μια ξύλινη γέφυρα.

Τα πράγματα άλλαξαν με τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις των ακτών του Ατλαντικού, η Βρετανία και η Γαλλία, συμπάχησαν τώρα με τη Ρωσία. Έπρεπε να μπορούν να μεταφέρουν ανθρώπους

από και προς αυτήν κι είχαν επίσης συμφωνήσει να παρέχουν στους Ρώσους ζωτικής σημασίας πολεμικό υλικό, πυροκροτητές και διόπτρες ακριβείας, αλλά η άμεση επαφή μεταξύ Δύσης και Ανατολής ήταν αποκλεισμένη. Οι διαδρομές που περνούσαν από τη Γερμανία ήταν βέβαια κλειστές, κι οι ρότες της Βόρειας Θάλασσας και της Βαλτικής ήταν είτε γεμάτες νάρκες θαλάσσης, είτε απολύτως ελεγχόμενες από περιπολίες υποβρυχίων. Μόνο η χερσαία διαδρομή μέσω της βόρειας Σουηδίας ήταν ανοιχτή, μολονότι μακρινή και εξουθενωτική. Ο Τόμας Κουκ πέθανε το 1892. Αν η Χαπαράντα τού φαινόταν κάποτε εξωτική, έπρεπε να την έβλεπε το 1917!

Η σιδηροδρομική σύνδεση ολοκληρώθηκε το 1915. Ήταν μία μονή γραμμή, παρακλάδι της κεντρικής, και τα τρένα έπρεπε να κατέβουν από το Καρούνγκι, λίγο βορειότερα. Μολονότι η γραμμή ήταν τώρα η αρτηρία ενός πολύ ζωτικού πολεμικού εμπορίου, σταματούσε ωστόσο λίγο πριν από τη Φινλανδία, της οποίας οι σιδηρόδρομοι (όπως όλοι εκείνοι που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο της Ρωσίας), έτσι κι αλλιώς, χρησιμοποιούσαν διαφορετικό μέγεθος σιδηροτροχιάς. Επειδή υπήρχε τόσο μεγάλη επιφυλακτικότητα ανάμεσα στις δύο πλευρές, τα πάντα (συμπεριλαμβανομένων των επιβατών) ξεφορτώνονταν στη Χαπαράντα, μεταφέρονταν στην απέναντι όχθη με πορθμείο, ρυμουλκούνταν για να ανέβουν την ψηλή όχθη και φορτώνονταν ξανά στα ρωσικά τρένα. Το χειμώνα, το δρομολόγιο εκτελούνταν από έλκηθρα που τα έσερναν τάρανδοι ή δυνατά μικρόσωμα άλογα· το καλοκαίρι, επιστρατευόταν κάθε διαθέσιμο σκάφος.

Το στενό ήταν δύσβατο, μια άβολη και χρονοβόρα ταλαιπωρία, αλλά η Χαπαράντα θα γνώριζε μεγάλη άνθηση. Μαζί με την αδερφή της στη φιλανδική πλευρά, εξελίχτηκε σύντομα στο πιο πολυσύχναστο εμπορικό πέρασμα της Ευρώπης. Ενώ άλλοτε οι μοναδικοί πελάτες ήταν οι ντόπιοι βοσκοί, τώρα τα μπαρ της μικρής πόλης ήταν γεμάτα απατεώνες, κομπιναδόρους και άντρες της μυστικής αστυνομίας, που περνούσαν τη ζωή τους παρακολουθώντας τους. Τα δωμάτια του μοναδικού ξενοδοχείου ήταν κλεισμένα για τους διπλωμάτες και τους πολιτικούς, κυρίως Βρετανούς, Γάλλους και Ρώσους, που άρχισαν ξαφνικά να περνάνε από την πόλη. Δεν τους άρεσε το κλίμα ή τα πληκτικά, αργά τρένα, αλλά δεν υπήρχαν ευκολότερες επιλογές.

Η άβολη αυτή πραγματικότητα οδήγησε επίσης στις πιο απρόσμενες επισκέψεις. Η βασιλομήτωρ της Ρωσίας, Μαρία Φεντόροβνα, βρισκόταν στη δυτική Ευρώπη όταν ξέσπασε ο πόλεμος. Η ίδια κατάφερε να επιστρέψει, αλλά το αυτοκρατορικό της τρένο έμεινε στη Δανία, και οι αξιωματούχοι της γερμανικής κυβέρνησης αρνούσαν να επιτρέψουν την επιστροφή του στη Ρωσία χρησιμοποιώντας δικές τους γραμμές. Η κατάσταση ήταν περίεργη, αλλά η λύση δόθηκε από το πρωτοφανές ψύχος του Ιανουαρίου του 1917. Όταν ο πάγος έφτασε στο παχύτερο σημείο του, κατέφθασε μια στρατιά από εργάτες για να στρώσει προσωρινές σιδηροτροχιές κατά μήκος του ποταμού Τορνιοντζόκι, ανάμεσα στη Χαπαράντα και στο σταθμό του Τόρνιο. Στη συνέχεια, το αυτοκρατορικό τρένο (που περιλάμβανε μπουντουάρ, αίθουσα του θρόνου, κουζίνες και μια κινητή γεννήτρια) ρυμουλκήθηκε –δύο βαγόνια τη φορά– και συνδέθηκε με μια φιλανδική ατμομηχανή στην απέναντι όχθη. Του είχαν προσαρμόσει ειδικούς τροχούς για να ταιριάζουν με το μεγαλύτερο διαμέτρημα των γραμμών. Προτού τα βαγόνια προλάβουν να χαθούν στη Φινλανδία, οι άντρες είχαν βγει ξανά στον πάγο κρατώντας λοστούς για να ξηλώσουν τη γραμμή.¹

Σε φωτογραφίες της εποχής του πολέμου από το τοπικό μουσείο απεικονίζονται πλάσματα που θα μπορούσαν να έρχονται από άλλο κόσμο. Μονοκόμματα, άκαμπτα και αλλόκοτα, δείχνουν απόκοσμα με τις στολές τους, τα χρυσά σιρίτια και τα καπέλα με τα φτερά. Σήμερα, στο τοπίο δεν υπάρχει ούτε ίχνος από τα φαντάσματά τους. Οι δίδυμες πόλεις του Τορνιοντζόκι έχουν ενωθεί –οι τουριστικοί οδηγοί τις αναφέρουν ως «ΧαΤο»– και μπορείς να κάνεις τη βόλτα σου στη Σουηδία και να επιστρέψεις διασχίζοντας απλώς την πλατεία έξω από το εμπορικό κέντρο.² Το φιλανδικό τμήμα είναι πάντα μία ώρα μπροστά από τους Σουηδούς, πράγμα που περιπλέκει κάπως τα δρομολόγια των λεωφορείων, αλλά οι συνηθισμένες ενοχλήσεις των συνόρων –διαβατήρια, τελωνεία, ουρές– έχουν εξομαλυνθεί, σαν κολλαριστά χαρτονομίσματα. Το μοναδικό σημαντικό μεγέθους μνημείο είναι ένα τεράστιο σκούρο μπλε κουτί, το μεγαλύτερο κατάστημα IKEA στον κόσμο. Τον Απρίλιο βρίσκεται καταμεσής μιας έρημης περιοχής γεμάτης λακκού-

βες με λάδια και βρόμικους σωρούς χιόνι, αλλά όταν λιώσουν τα χιόνια, το πάρκινγκ θα γεμίσει. Τότε θα έρθουν πάλι οι Ρώσοι, όπως κι οι Φιλανδοί και οι βοσκοί ταράνδων από τη Λαπωνία. Ο άνθρωπος του οποίου την ιστορία σκοπεύω να αφηγηθώ θα καταλάβαινε σίγουρα. Είχε γράψει πολλά για το εμπόριο. Είχε επίσης διασχίσει αυτό τον ποταμό, όταν ήταν παγωμένος. Ήταν ένα ταξίδι που άλλαξε τον κόσμο.

Τον Απρίλιο του 1917, στο αποκορύφωμα του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου, ο εξόριστος ηγέτης των μπολσεβίκων Βλαντιμίρ Ίλιτς Λένιν επέστρεψε στη Ρωσία ταξιδεύοντας με τρένο. Προτού ακόμα βγει ο χρόνος, είχε γίνει ηγέτης ενός νέου επαναστατικού κράτους. Το μεγαλύτερο κατόρθωμα του Λένιν ήταν ότι μετέτρεψε τις ιδέες που είχε σκιαγραφήσει στο χαρτί ο Καρλ Μαρξ σαράντα χρόνια νωρίτερα σε ιδεολογία διακυβέρνησης. Δημιούργησε ένα σοβιετικό σύστημα το οποίο κυβέρνησε στο όνομα των εργαζομένων, επέβαλε την αναδιανομή του πλούτου και προώθησε ριζικούς μετασχηματισμούς τόσο στην κουλτούρα, όσο και στις κοινωνικές σχέσεις. Το πρόγραμμα του Λένιν έδωσε ελπίδα και αξιοπρέπεια σε πολλούς από τους φτωχούς της χώρας του, εν μέρει και μέσω της παραχώρησης ενός πρωτοφανούς βαθμού ισότητας στις γυναίκες. Το κόστος ήταν, μεταξύ άλλων, αμέτρητες ανθρώπινες ζωές, αρχίζοντας με τις δεκάδες χιλιάδες φόνους που έγιναν στη διάρκεια της ζωής του Λένιν. Το έγκλημα ορισμένων από αυτούς τους ανθρώπους δεν ήταν άλλο από το ότι είχαν στην κατοχή τους ένα ζευγάρι γυαλιά. Στις επτά δεκαετίες της ύπαρξης της Σοβιετικής Ένωσης, ο αριθμός των αθώων της θυμάτων θα ανερχόταν σε κάποια εκατομμύρια. Την ίδια στιγμή, η έμπρακτη, χωρίς συναισθηματισμούς συμπαράταξη του λενινισμού με τους απόκληρους τον ανέδειξε σε σχέδιο δράσης για επαναστατικά κόμματα από την Κίνα και το Βιετνάμ μέχρι την ινδική υποήπειρο και την Καραϊβική. Αφετηρία όλων αυτών, από το εμβρυακό σοβιετικό κράτος μέχρι τον παγκόσμιο Ψυχρό Πόλεμο, ήταν αυτό το κοσμοϊστορικό ταξίδι.

Στην αρχή της ιστορίας, ο Λένιν βρισκόταν στην Ελβετία. Καταδικασμένος σε εξορία από τα τσαρικά δικαστήρια, ο ηγέτης των μπολσεβίκων

ήταν αρκετά ασφαλής στο καινούργιο του σπίτι, αλλά ανυπομονούσε σφόδρα να δει την επανάσταση την οποία προέβλεπε εδώ και πάνω από είκοσι χρόνια. Όπως πολλοί ακόμα σοσιαλιστές, περίμενε ότι θα συνέβαινε κάπου στη δυτική Ευρώπη, αλλά τους πρώτους μήνες του 1917 έφτασαν νέα για μεγάλης κλίμακας διαμαρτυρίες στη ρωσική πρωτεύουσα, στο Πέτρογκραντ. Δεν είχε ακόμα περάσει το πρώτο σοκ, όταν ο κόσμος έμαθε ότι ο τσάρος είχε παραιτηθεί. Στο προανάκρουσμα της περιόδου των εκστρατειών, με σχέδια για μια μεγάλη επίθεση στα δυτικά, ξαφνικά το μέλλον της Ρωσικής Αυτοκρατορίας ήταν αβέβαιο. Στο Πέτρογκραντ ο λαός πανηγύριζε. Η χώρα τους είχε γίνει δημοκρατία, τουλάχιστον μέχρι να εγκριθεί κάποιο Σύνταγμα.

Σχεδόν όπως κάθε Ρώσος εξόριστος, ο Λένιν ενθουσιάστηκε μαθαίνοντας αυτά τα νέα. Όντας ηγέτης του πιο μαχητικού επαναστατικού κόμματος, η πρώτη του προτεραιότητα ήταν να γυρίσει στην πατρίδα. Το πρόβλημα ήταν ότι ήταν εγκλωβισμένος. Ούτε η Βρετανία ούτε η Γαλλία δεν είχε τη διάθεση να τον βοηθήσει στα ταξιδιωτικά του σχέδια. Ήξεραν ότι ήταν φανατικός εχθρός του πολέμου, και όλη τους η διπλωματική προσπάθεια ήταν επικεντρωμένη στο να πείσουν τη Ρωσία, ελεύθερη ή μη, να παραμείνει στον πόλεμο, ώστε να μπορέσουν να νικήσουν. Η δύσκολη αυτή κατάσταση δεν άφηνε στον Λένιν παρά έναν μόνο δρόμο: Να διασχίσει με τρένο τη Γερμανία, να περάσει με φέρι στη Σουηδία και να συνεχίσει βόρεια μέχρι τα σύνορα στη Χαπαράντα. Το πρόβλημα ήταν η ίδια η Γερμανία, γιατί ο στρατός της κατέσφαζε Ρώσους στρατιώτες κατά εκατοντάδες χιλιάδες στο Ανατολικό Μέτωπο από το 1914. Το δίλημμα του Λένιν έμοιαζε ανεπίλυτο. Αν περνούσε μέσα από τη Γερμανία, θα ήταν προδοσία· αν παρέμενε στην Ελβετία, θα αγνοούσε το κάλεσμα που περίμενε σε όλη του τη ζωή.

Ο Λένιν διάλεξε, φυσικά, το πρώτο. Αυτό που του το επέτρεψε ήταν η απροσδόκητη συνεργασία της γερμανικής Ανώτατης Διοίκησης. Το αδιέξοδο στα χαρακώματα είχε αναγκάσει όλες τις μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης να αναζητήσουν τρόπους να βρεθούν σε πλεονεκτική θέση κάπου αλλού από το πεδίο της μάχης. Το 1917, μια μικρή ομάδα αξιωμα-

τούχων στο γερμανικό Υπουργείο Εξωτερικών είχε αρχίσει να σκέφτεται θετικά την ιδέα της χρήσης εξεγέρσεων για την αποσταθεροποίηση των εχθρών. Χρηματοδότησαν στασιαστές στρατιωτικούς στη Γαλλία, εξόπλισαν τους Ιρλανδούς εθνικιστές και ονειρεύονταν να πυροδοτήσουν μια εξέγερση στα σύνορα της Ινδίας. Όταν αναφέρθηκε το όνομα του Λένιν, κατάλαβαν αμέσως πόσες δυνατότητες είχε να υποσκάψει την πολεμική προσπάθεια της Ρωσίας. Αν όλα πήγαιναν καλά κι ο γερμανικός στρατός άδραχνε την ευκαιρία για να καταφέρει ένα αποφασιστικό χτύπημα στη Βρετανία και τη Γαλλία, δεν θα χρειάζονταν για πολύ τη βοήθειά του.

Μ' αυτή την ευχάριστη σκέψη στο νου, οι Γερμανοί αξιωματούχοι δεν δυσκολεύτηκαν να οργανώσουν την ασφαλή διέλευση του μπολσεβίκου ηγέτη από τη χώρα τους, ακόμα και κάνοντας δεκτή την απαίτησή του να τεθεί σε καθεστώς ετεροδικίας το βαγόνι που θα μετέφερε την ομάδα του, αποκλεισμένο από τον έξω κόσμο, ώστε να μην μπορεί να κατηγορηθεί για την παραμικρή επαφή με τον εχθρικό πληθυσμό. Ακόμα περισσότερο, εξασφάλισαν οικονομική υποστήριξη –τον διαβόητο «γερμανικό χρυσό»– για κάποιες από τις επαναστατικές του επιχειρήσεις. Οι Γάλλοι και οι Βρετανοί γνώριζαν για το ταξίδι και, μολονότι δυσκολεύονταν να διακρίνουν τις διαδόσεις από την πραγματικότητα, η φήμη και μόνο του Λένιν ήταν αρκετή για να τους προκαλεί ανησυχία. Κάποιοι επέμεναν μέχρι και ότι έπρεπε να τον σταματήσουν, ίσως στα αρκτικά δάση της Σουηδίας. Όταν όμως ήρθε η στιγμή, κανένας δεν ήταν πρόθυμος να αναλάβει την ευθύνη και να πατήσει τη σκανδάλη.

Ήταν μια ιστορία που θα μπορούσε εύκολα να έχει βγει από την πένα του Τζον Μπιούκαν. Πράγματι, μόλις λίγους μήνες νωρίτερα, ο Μπιούκαν είχε εκδώσει ένα κατασκοπικό θρίλερ, το *Γκρινμάντλ*, στο οποίο ο ομώνυμος κακός της ιστορίας είναι επίσης δηλωμένος εχθρός της εμπόλεμης Βρετανίας και των φίλων της. Η πατρίδα του Γκρινμάντλ δεν ήταν η Ρωσία (ο Μπιούκαν προτίμησε τη Μέση Ανατολή), αλλά η πλοκή βασιζόταν στην προθυμία ενός συγκεκριμένου πράκτορα να διασχίσει όλη τη Γερμανία για να τον συναντήσει. «Περίμενα ένα μεγάλο οδόφραγμα και χαρα-

κόματα με συρματοπλέγματα», εξηγεί ο ήρωας του βιβλίου, ο Ρίτσαρντ Χάνεϊ. «Αλλά στη γερμανική πλευρά δεν υπήρχε τίποτα, εκτός από καμιά δεκαριά φρουρούς [...] στα γκρίζα. Μας οδήγησαν όλους σε μια μεγάλη γυμνή αίθουσα αναμονής, όπου έκαιγε μια μεγάλη σόμπα. Μας έπαιρναν ανά δύο για εξέταση σε ένα άλλο δωμάτιο [...]. Μας έβαλαν να γδυθούμε [...]. Οι άντρες που έκαναν τη δουλειά ήταν αρκετά ευγενικοί, αλλά και πολύ μεθοδικοί».³ Ο Λένιν θα περνούσε αυτή τη δοκιμασία στην πραγματική ζωή, και ο τόπος όπου συνέβη αυτό ήταν το τελωνείο του Τόρνιο. Επιπλέον, κάτω από το βλέμμα μιας ομάδας δύσπιστων Ρώσων φρουρών, το πρόσωπο που θα γινόταν πολύ μεθοδικό ήταν ένας Βρετανός αξιωματικός.

Το ταξίδι τελείωσε στο Σταθμό Φινλανδίας στο Πέτρογκραντ. Ένας Λένιν θριαμβευτής, χωρίς ιδιαίτερα σημάδια κόπωσης μετά το οχταήμερο ταξίδι του, πέρασε ανάμεσα από τις γραμμές των αφοσιωμένων του συντρόφων και τράβηξε για να αλλάξει για πάντα το ρου της ιστορίας της Ρωσίας. Οι μπολσεβίκοι δημιούργησαν έναν λατρευτικό μύθο με βάση αυτή την ιστορία, αλλά την πιο αξιομνημόνευτη ετυμολογία τη διατύπωσε ο Γουίνστον Τσόρτσιλ. «Πρέπει να δείξει κανείς κατανόηση για τα απεγνωσμένα διαβήματα στα οποία είχε ήδη προχωρήσει η γερμανική πολεμική ηγεσία», είχε σχολιάσει αργότερα. «Εντούτοις, δεν έστρεψαν στη Ρωσία το πιο αποκρουστικό από όλα τα όπλα χωρίς μια αίσθηση δέους. Μετέφεραν τον Λένιν από την Ελβετία στη Ρωσία μέσα σε ένα σφραγισμένο βαγόνι, σαν να ήταν βάκιλος της πανούκλας».⁴

Στην πραγματικότητα, το «βαγόνι» δεν ήταν ακριβώς σφραγισμένοι πόρτες σπανίως ήταν κλειδωμένες και κόσμος ανέβαινε και κατέβαινε. Επίσης, το ταξίδι ήταν πολύ δυσκολότερο απ' όσο αφήνουν να εννοηθεί τα λόγια του Τσόρτσιλ. Οι Ρώσοι χρειάστηκαν τρεις ολόκληρες μέρες για να διασχίσουν τη Γερμανία, και σε αυτό το διάστημα δεν μπορούσαν να αγοράσουν φαγητό, πόσο μάλλον να βγούνε έξω για να ξεμουδιάσουν. Αν κατάφεραν καθόλου να κοιμηθούν, το έκαναν στριμωγμένοι στις άβολες θέσεις τους, με το κεφάλι να πέφτει στον ώμο του διπλανού τους και τα όνειρά τους να μυρίζουν μπαγιάτικο ψωμί και βρόμικες κάλτσες. Η ιδέα του βακίλου, ωστόσο, είναι κάτι που το αναγνωρίζω αμέσως. Όπως ακρι-

βώς ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος γέννησε μεγάλες ίντριγκες, εξίσου πολλά παγκόσμια παιχνίδια –διπλωματικά, οικονομικά και στρατιωτικά– υπήρξαν και στη δική μου εποχή.

Σήμερα στον πλανήτη επικρατεί τόση αστάθεια, όση σχεδόν και στον καιρό του Λένιν, και ένα σύνολο ελαφρώς διαφορετικών Μεγάλων Δυνάμεων συνεχίζει να μοχθεί για να εξασφαλίσει την παραμονή του στην κορυφή. Μία από τις τεχνικές που μεταχειρίζεται στις τοπικές συγκρούσεις, μια και η άμεση στρατιωτική εμπλοκή είναι συνήθως υπερβολικά δαπανηρή, είναι να παρέχει βοήθεια και οικονομική υποστήριξη σε ντόπιους αντάρτες, κάποιοι από τους οποίους βρίσκονται ήδη επιτόπου, αλλά κάποιοι άλλοι πρέπει να μεταφερθούν εκεί, όπως ακριβώς κι ο Λένιν. Έχω κατά νου τη Νότια Αμερική στη δεκαετία του '80 και όλους τους βρόμικους πολέμους στην κεντρική Ασία από τότε και μετά. Τρέμω με τις σημερινές συγκρούσεις στον αραβικό κόσμο. Η ιστορία του τρένου του Λένιν δεν ανήκει αποκλειστικά στους Σοβιετικούς. Είναι εν μέρει μια παραβολή για τις ίντριγκες των Μεγάλων Δυνάμεων, και το μόνο σίγουρο είναι ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις σχεδόν πάντα κάνουν τα πράγματα χειρότερα.

Ήξερα ότι έπρεπε να κάνω κι εγώ τη διαδρομή με το τρένο. Ένα ταξίδι δεν είναι μόνο τόποι, αποστάσεις και χρόνοι, αλλά υπάρχουν και πράγματα που πρέπει να δεις. Η πρώτη μου δουλειά ήταν να βεβαιωθώ ότι το δρομολόγιο ήταν σωστό. Οι ιστορικοί έχουν παρουσιάσει διάφορες εκδοχές, αλλά δεν έχω δει ακόμα χάρτη που να δείχνει την πραγματική διαδρομή που ακολούθησε ο Λένιν. Οι περισσότεροι ειδικοί τον βάζουν να πηγαίνει βόρεια σε μια γραμμή που δεν είχε ακόμα κατασκευαστεί το 1917, κι ένα τουλάχιστον βιβλίο –κλασικό, με πολλές ανατυπώσεις– πέφτει έξω στη διαδρομή τουλάχιστον κατά χίλια πεντακόσια χιλιόμετρα.⁵ Η διαδρομή δεν είναι μια απλή λεπτομέρεια. Υπάρχει διαφορά ανάμεσα στο διάπλου της Βαλτικής με πλοίο και σε μια μεγάλη χερσαία διαδρομή μέσα από τα χιόνια της Λαπωνίας. Μια σιδηροδρομική γραμμή μέσα σε ακατοίκητα δάση χωρίς κανένα φως ή δρόμο είναι πολύ πιο τρομαχτική

από μια γραμμή που περνάει από διαδοχικές κοιμησές παραθαλάσσιες κωμοπόλεις.

Ο *Ηπειρωτικός σιδηροδρομικός οδηγός* του Μπράντσο, του 1913, μολονότι χοντρός και πανέμορφος με το πολύχρωμο κάλυμμά του, δεν προσφέρει μεγάλη βοήθεια. Τα δρομολόγια των τρένων στην περίοδο του πολέμου άλλαζαν από βδομάδα σε βδομάδα, ενώ κατασκευάζονταν ακόμα καινούργιες γραμμές μέχρι και το 1916. Αφού παράτησα στο ράφι τον Μπράντσο, εφοδιάστηκα με αρχειακά ωρολόγια προγράμματα του 1917, τις σημειώσεις μου από τους πενήντα πέντε τόμους των *Απάντων* του Λένιν κι έναν πολύ μεγάλο χάρτη. Εκτός από το σημειωματάριο και το στιλό μου, είχα στριμώξει στην τσάντα μου και μια ψηφιακή συσκευή ηχογράφησης. Καθώς τη βάζω τώρα να παίζει στο γραφείο μου, αυτό που ακούω είναι το τραγούδι της Ευρώπης σε κίνηση: μια χορωδία από γλώσσες, έπειτα μηχανές, μεγάφωνα, φρένα και πόρτες που σφυρίζουν. Αν η συσκευή συνέχιζε να γράφει έπειτα απ' αυτά, θα είχε πιάσει ώρες από συζητήσεις: πνιχτές, βαριεστημένες, εμπιστευτικές, βιαστικές, σπάνια όμως με ένταση που να ξεπερνάει πολύ το νανουριστικό κροτάλισμα των γραμμών.

Το σχέδιό μου ήταν να ακολουθήσω το πρόγραμμα του Λένιν καθώς και την ακριβή διαδρομή του. Θα έφευγα από τη Ζυρίχη στις 9 Απριλίου και θα έφτανα στην Αγία Πετρούπολη οχτώ μέρες και πάνω από τρεις χιλιάδες χιλιόμετρα αργότερα. Φαινόταν πως θα είναι ένα ταξίδι με μεγάλη πίεση χρόνου, ακόμα και με τα γρηγορότερα τρένα της Ευρώπης, αλλά ο Λένιν ανυπομονούσε κι εγώ ακολουθούσα το παράδειγμά του. Μολονότι για κάθε ανταπόκριση η αλλαγή των τρένων έπρεπε να γίνεται με ιλιγγιώδη ταχύτητα, θα μπορούσα επίσης, όπως φαινόταν, να απολαύσω ατελείωτες ώρες χαλάρωσης, όπως και ο Λένιν, παρακολουθώντας το τοπίο να αλλάζει. Πάνε εκατό χρόνια από τότε που πέρασε από εδώ ο μεγάλος Ρώσος. Οι μικρές γερμανικές πόλεις που είχε δει, ταχτοποιημένες σαν ξύλινα παιχνίδια, περιτριγυρίζονται τώρα από εμπορικές περιοχές και αυτοκινητόδρομους. Το αστικό τοπίο συνεχίζεται για χιλιόμετρα πέρα από τα παλιά προάστια. Το πιο εντυπωσιακό απ' όλα, ωστόσο, είναι η απουσία κάθε αίσθησης κινδύνου. Το τρένο μου δεν σταμάτησε καν καθώς περνού-

σε από την Ελβετία στη Γερμανία, αλλά στον καιρό του Λένιν τα σύνορα ήταν γεμάτα όπλα κι οι εκτάσεις πέρα από αυτά ήταν δολοφονικά κακόφημες. Το ταξίδι μου ήταν απρόσκοπτο, γρήγορο και ασφαλές· εκείνο του Λένιν, με τον ευρωπαϊκό πόλεμο να μαίνεται γύρω του, ήταν κουραστικό και τρομαχτικό.

Ο Λένιν μπορεί να δυσκολευόταν επίσης να αναγνωρίσει τα χωριά και τις πόλεις όπου σταματούσα. Στη Ζυρίχη, όταν ετοιμαζόμουν να ξεκινήσω, περπάτησα μέχρι το στενό δρομάκι όπου έμενε κάποτε. Καθώς περιδιάβαζα στη λίμνη, επισκέφτηκα τα καφενεία όπου συναντιόνταν οι Ρώσοι εξόριστοι. Τότε η περιοχή ήταν φτωχή, αλλά σήμερα ακόμα και η μικρή διαδρομή μέχρι τη βιβλιοθήκη όπου άρесе στον Λένιν να δουλεύει είναι γεμάτη μαγαζιά, και το μοναδικό τρομαχτικό πράγμα που βλέπει κανείς είναι οι τιμές για τα χειροποίητα παπούτσια και τα ακριβά εισαγόμενα χρώματα. Η εργατική τάξη έχει εξαφανιστεί, τα εργοστάσια δεν υπάρχουν πια. Το μεγαλοπρεπές «Μπορ ο Λακ», το πιο πολυτελές ξενοδοχείο της πόλης, είναι ένα από τα λίγα αξιοθέατα που παραμένουν λίγο πολύ όπως ήταν όταν ο Πάρβους, ο αινιγματικός ενδιάμεσος που διαχειριζόταν κάποια από τα γερμανικά κεφάλαια για τον Λένιν, εγκαταστάθηκε σε μία από τις σουίτες του το 1915. Έναν αιώνα αργότερα, τουλάχιστον οι πλούσιοι έχουν φέρει τα πράγματα εκεί που τα θέλουν.

Ύστερα από αυτή τη σκέψη, ήταν αναζωογονητικό που βρήκα μία βιοτεχνία η οποία είχε με κάποιο τρόπο επιβιώσει όλα αυτά τα χρόνια. Νανουρισμένη από τα υπερμοντέρνα γερμανικά τρένα, είχα ξεχάσει ότι η θαλάσσια οδός ανάμεσα στο Σάσνιτς και το σουηδικό λιμάνι του Τρέλεμποργκ ήταν πέρασμα λαθρεμπόρων για αιώνες. Όταν εγώ περνούσα από τη μεταλλική πύλη σέρνοντας τη βαλίτσα μου, οι αεροπορικές θέσεις του φέρι, με πλάτη όρθια σαν στασίδι προεσβυτεριανής εκκλησίας, ήταν όλες πιασμένες από οικογένειες και από άντρες με φορητούς υπολογιστές, αλλά το μπαρ, ένα τσίρκο με πλαστικούς φοίνικες και γαλάζιους πάγκους, θύμιζε περισσότερο Τίρανα ή Βουκουρέστι, ειδικά μόλις άρχισαν όλοι να φωνάζουν. Ήμασταν ακόμα στο λιμάνι του Σάσνιτς όταν άρχισαν κι οι βρισιές. Το επίκεντρό τους ήταν μια πελώρια παλέτα με μπίρες, τυλιγμένη με

νάιλον, ογκώδης σαν ψυγείο εστιατορίου, την οποία αρκετοί άντρες προσπαθούσαν να ανεβάσουν από ένα σκαλί. Ήμουν αρκετά διασασμένη από το τελευταίο μου τρένο, για να μην πω πόσο κουρασμένη και πιασμένη, κι έτσι το ένστικτό μου μου έλεγε να αναζητήσω το κοντινότερο μπαρ, αλλά καθώς φόρτωναν τη δέκατη παλέτα με κιβώτια κι έπειτα την εικοστή, όλες τους γεμάτες γερμανική μπίρα σε κουτάκια, συνειδητοποίησα ότι ταξίδευα κατά μήκος μιας αρτηρίας αφορολόγητου αλκοόλ. Τα λαθραία –σε στοιβές καλυμμένες με λινάτσα και δεμένες με σκοινιά– σχημάτιζαν πανύψηλους τοίχους γύρω από τις ομάδες των εμπόρων που έπαιζαν χαρτιά και κοιτούσαν τα κινητά τους.

Αυτοί οι λαθρέμποροι –επιχειρηματίες, φυσικά– ήταν οι κληρονόμοι μιας εντυπωσιακής γενιάς. Οι προκάτοχοί τους χρησιμοποιούσαν αυτή τη διαδρομή σε όλη τη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου, άλλοτε μεταφέροντας φαρμακευτικές προμήθειες και άλλοτε κρυπτογραφημένες επιστολές γραμμένες με πρωτόγονη αόρατη μελάνη. Αυτό όμως που έκανε το τωρινό τσούρμο τόσο ιδιαίτερο ήταν μια φάρσα της Ιστορίας, γιατί όλοι αυτοί οι ψιλικατζήδες μεγιστάνες της μπίρας προέρχονταν από κοινωνίες στις οποίες το ιδιωτικό εμπόριο είχε κάποτε τεθεί εκτός νόμου από το κομμουνιστικό καθεστώς. Αυτή η απότομη μεταστροφή εξηγεί σε κάποιο βαθμό γιατί τα τελευταία χρόνια οι συμπατριώτες του Λένιν έχουν χάσει τον ενθουσιασμό τους απέναντί του. Τον έχουν βαλσαμώσει σαν πλαστική κούκλα κι έχουν μελετήσει εξαντλητικά τον εγκέφαλό του, αλλά αυτή τη στιγμή κανένας δεν τον αγαπάει πραγματικά: το πτώμα έχει διατηρηθεί αλλά χωρίς καρδιά. Τα μέρη όπου η φήμη του είναι η χειρότερη είναι εκείνα στα οποία η σοβιετική εξουσία είχε επιβληθεί με τη βία. Σε ένα από αυτά, στη δυτική Ουκρανία, οι ιδέες του είναι τόσο μισητές, ώστε, όταν το 2014 οι διαδηλωτές του Μαϊντάν γκρέμιζαν συλλήβδην δεκάδες αγάλματα του Λένιν, χρειάστηκε να επινοηθεί ένας νέος όρος: Λενιναπάντ.

Μία από τις συνταξιδιώτισσές μου αποδείχτηκε ότι ερχόταν από τη Σόφια. Καθώς κουβεντιάζαμε καθισμένες στο φαράγγι που σχημάτιζαν τα κιβώτια με τις μπίρες, θυμήθηκε τον βουλγαρικό κομμουνισμό και χτύπησε τη γλώσσα της στα γυμνά της ούλα. Είχε ήδη εκπλαγεί αρκετά

που δεν μετέφερα κάποιο εμπόρευμα. Αν της είχα πει για την αναζήτησή μου σχετικά με τον Λένιν, μάλλον θα με έπαιρνε για μισότρελη. Αυτό που συμβολίζει πια τούτος ο νεκρός άντρας σε χώρες όπως η δική της –διαφθορά, κακουχίες, ψέματα και κατάχρηση εξουσίας– είναι ένα σύστημα τόσο σάπιο, ώστε δεν του αξίζει καν να περιγράφεται σαν απολίθωμα. Αλλά εγώ ήξερα ότι κάποτε ήταν ζωντανό. Όπως όλοι οι κυνηγοί απολιθωμάτων, ονειρευόμουν να βρεθώ στον κόσμο όπου ζούσε και ανέπνεε.

Όταν έφυγα από τη Ζυρίχη, έξι μέρες νωρίτερα, ο καιρός ήταν ανοιξιάτικος. Στα χιόνια του Τόρνιο κάνει ψόφο. Ο σταθμός εδώ, ένα ακόμη απομεινάρι από τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, είναι ένα τούβλινο κτίριο, παρατημένο σε μια μεριά της όχθης. Στην άλλη όχθη του ποταμού, αν και όχι ακριβώς απέναντι (όπως συμβαίνει συνήθως, κανείς δεν ήταν πρόθυμος να ρισκάρει κάτι τέτοιο), ο σταθμός της Χαπαράντα ήταν πιο περιποιημένος, αλλά και οι δύο ήταν άδειοι τώρα, ενώ οι γραμμές ήταν κλειστές για το κοινό εδώ και χρόνια. Μάλιστα, για να φτάσω από την πόλη στο σταθμό της Χαπαράντα, χρειάστηκε να περάσω μπροστά από την τοπική φυλακή. Η φιλανδρική πλευρά είναι πιο όμορφη, τουλάχιστον σήμερα, και σίγουρα λιγότερο αποθαρρυντική. Στο σταθμό υπάρχει επίσης μια μεταλλική αναμνηστική πλακέτα που αναφέρει το διάσημο ταξίδι του Λένιν· είναι η μοναδική που βρήκα στη Χαπαράντα-Τόρνιο. Μάλλον οι Σοβιετικοί είχαν πείσει τους Φινλανδούς να την τοποθετήσουν. Στη δεκαετία του '60, όταν γιόρταζαν τα πενήνταχρονα της δικτατορίας του προλεταριάτου, οι Ρώσοι διπλωμάτες είχαν προσπαθήσει να πείσουν τους οικοδεσπότες τους να βάλουν τέτοια κομμάτια μετάλλου σε όλα τα σημεία από τα οποία είχε περάσει ο Λένιν.

Το πρόβλημα με τα μνημεία είναι ότι οι άνθρωποι παύουν να τα βλέπουν. Δύο μέρες νωρίτερα, έψαχνα να βρω μια τέτοια μεταλλική πλάκα στο ξενοδοχείο «Σαβό» στο Μάλμε. Ο Λένιν και οι πεινασμένοι του σύντροφοι είχαν δειπνήσει εκεί έπειτα από το διάπλου με το φέρι από τη Γερμανία κι είχα διαβάσει για την υπέροχη αίθουσα και το φημισμένο για

τις ικανότητές του προσωπικό. Η ρεσεψιονίστ μπερδεύτηκε. «Λένιν;» με ρώτησε, τελικά. «Μήπως εννοείτε τον Τζον Λένον;» Όπως αποδείχτηκε, υπήρχε όντως μια πλακέτα στην άλλη άκρη της αίθουσας, κι όταν την είδα, κατάλαβα γιατί η νεαρή (παρά το εκπληκτικό γεγονός ότι ήταν κι η ίδια από τη Ρωσία) δεν είχε σκεφτεί το όνομα του Λένιν. Το μεγαλύτερο μέρος της μπρούντζινης επιφάνειας ήταν θαυμάσια γυαλισμένο, αλλά το κομμάτι όπου υπήρχε το όνομα του Λένιν ήταν αρκετά θαμπό ώστε να επισκιάζεται από αστέρια πολύ διαφορετικού μεγέθους: Τζούντι Γκάρλαντ και Μπριζίτ Μπαρντό, Άμπα και Χένινγκ Μάνκελ.

Ο άνθρωπος στη Στοκχόλμη ήξερε τουλάχιστον ποιος ήταν ο Λένιν. Θα περνούσα μόνο μια μέρα στην πόλη (όπως και ο Λένιν), και αρκετοί άνθρωποι με ρώτησαν γιατί θα έφευγα τόσο σύντομα. «Ακολουθείτε τον Λένιν;» αναφώνησε ο μαγαζάτορας. «Δεν τα μάθατε; Έχετε αργήσει σχεδόν εκατό χρόνια!» Γελάσαμε κι οι δύο, αλλά στην πραγματικότητα αυτή ήταν η ουσία όλου του πράγματος. Δεν είχα πάει εκεί απλώς για να αφηγηθώ ξανά μια παλιά ιστορία. Ακόμα κι αν κάποιες νέες λεπτομέρειες είχαν αναδυθεί πρόσφατα από τα ρωσικά αρχεία, ήθελα να κάνω κάτι παραπάνω από το να συμπληρώσω απλώς κάποια κενά της Ιστορίας. Πήρα το τρένο για να αναπλάσω ένα ταξίδι που είχε γίνει πριν από έναν αιώνα, αλλά γράφω αυτό το βιβλίο επειδή όλοι ζούμε σε έναν διαφορετικό κόσμο.

Ο Ψυχρός Πόλεμος είχε καθηλώσει τη φαντασία όλου του κόσμου. Οργάνωνε τα πάντα σε μια γραμμή που απλωνόταν ανάμεσα σε δύο πόλους –υπέρ ή κατά, δεξιά ή αριστερά– και αφαιρούσε, τελικά, κάθε χρώμα από την ιστορία. Οι περισσότεροι στραφήκαμε, λοιπόν, σε βιβλία για τους Ρομανόφ και για όμορφες πριγκίπισσες ντυμένες στα λευκά. Ωστόσο, καθώς σκεφτόμουν την Ευρώπη του 1917 και προσπαθούσα να φανταστώ τον Λένιν μέσα της, έβλεπα διαρκώς αντανakλάσεις της εποχής που ζούμε σήμερα. Η κληρονομιά του Λένιν αντιμετωπίζεται συχνά σαν κάτι αφηρημένο: κείμενα, λόγοι, επίσημα γραπτά. Το βάρος όλων αυτών των κειμένων μάς δυσκολεύει να δούμε τα ζωντανά νήματα, εκείνα που μετράνε κάτω από το πρίσμα των γεγονότων του σύγχρονου κόσμου. Τα πράγματα

αυτά είναι πολυάριθμα και περιλαμβάνουν αναδιατάξεις των παγκόσμιων δυνάμεων, κατασκοπία και βρόμικα κόλπα, φανατισμό και πολλαπλές περιπλοκές εξεγέρσεις.

Τα παλιά βιβλία αφηγούνται την ιστορία με τον καλύτερο τρόπο που μπορούσαν στην εποχή τους. Το 1940, ο Έντμουντ Γουίλσον χρησιμοποίησε το ταξίδι του Λένιν προς το Σταθμό Φινλανδίας σαν αφορμή για να γράψει για το σοσιαλισμό και αφιέρωσε δεκαετίες προκειμένου να κατασκευάσει μια κλασική ιστορία διαψευσμένων ελπίδων.⁶ Στη δεκαετία του '50, ο Άλαν Μούρχεντ συνέθεσε μια πιο νηφάλια αφήγηση –με τη μερική χρηματοδότηση του περιοδικού *Λάιφ*, με στόχο να αναζητήσει την αλήθεια πίσω από τον γερμανικό χρυσό που υποτίθεται ότι είχε λάβει ο Λένιν.⁷ Ο Μάικλ Πίρσον διέτρεξε πάλι αυτό το έδαφος στη δεκαετία του '70, έχοντας κατά νου μια εκδοχή με περισσότερο δράμα.⁸ Η δουλειά του ήταν καλή σε ό,τι αφορούσε τα γερμανικά τρένα και τα αγγλίζικα κουτσομπολιά, αλλά αδύναμη –ίσως και σκόπιμα παρωπιδική– απέναντι στην πολιτική. Για αυτή την πλευρά, έπρεπε να διαβάσεις τον σοσιαλιστή Μαρσέλ Λίμπμαν, για τον οποίο η ιστορία του Λένιν (καθώς και τα γραπτά του στο σύνολό τους) ήταν «ένας από τους λαμπρότερους πυρσούς που διαθέτουμε για την παρατήρηση των σύγχρονων πολιτικών φαινομένων».⁹ Οι απόψεις του Λίμπμαν φαίνονται σήμερα απαρχαιωμένες, και σχεδόν κανείς δεν ανατρέχει στον Λένιν για να φωτίσει τα πράγματα. Αλλά εξακολουθούν να γίνονται επαναστάσεις και να υπάρχουν ηγέτες που σπέρνουν οργή και κηρύσσουν την ένοπλη πάλη σε πρόθυμα πλήθη.

Το σύμπαν του Μαρξ και του Λένιν ήταν και δικό μου. Επισκέφτηκα για πρώτη φορά τη Ρωσία όταν η κυβέρνησή της ήταν σοβιετική και οι πόλεις της γκρίζες, χωρίς καφέ και σχεδόν χωρίς φώτα τη νύχτα. Έκανα το προσκύνημά μου στον τάφο του Λένιν, θαύμασα τον αληθινό σεβασμό που ένιωθαν κάποιοι άνθρωποι. Αργότερα, καθώς η Μόσχα μεταμορφωνόταν στο Ντουμπάι του Βορρά, πέρασα πολύ χρόνο ανάμεσα στη σκόνη και στα λείψανα του παρελθόντος. Χάρη στην καλοσύνη του ρωσικού λαού, διερεύνησα το κόστος και τις κακουχίες στα σοβιετικά χρόνια σαν να έκανα έρευνα για την ίδια την οικογένειά μου. Καθώς

άκουγα τις αναμνήσεις των ανθρώπων από τις συλλήψεις και την εξορία στα στρατόπεδα εργασίας ή επισκεπτόμουν τους μαζικούς τάφους που σώζονται από την περίοδο του Στάλιν, στάθηκα μάρτυρας ορισμένων από τις τραγωδίες στις οποίες καταδίκασε ο κομμουνισμός τους πολίτες του. Δεν ήμουν από εκείνους που θεωρούν όλες τις όψεις της Σοβιετικής Ένωσης κακές, ψευδείς ή παραπλανημένες, όμως τα αποτελέσματα ήταν και πάλι καταστροφικά. Κατάλαβα γιατί το τέλος της πανηγυρίστηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική και όλες τις πλούσιες χώρες. Ένα είδος εορτασμού υπήρξε και στη Ρωσία. Αλλά, παρότι όλοι χύσαμε δάκρυα χαράς όταν έπεσε το Τείχος του Βερολίνου, τα αυτάρεσκα αμοιβαία συγχαρητήρια εκείνων που βρίσκονταν απ' έξω άφηναν μια στυφή επίγευση.

Η αλήθεια, που άργησε λίγο να φανερωθεί, είναι ότι, τελικά, δεν ήταν όλοι τόσο γοητευμένοι από τις αξίες της λεγόμενης «Δύσης», όσο ορισμένοι από τους ηγέτες του ελεύθερου κόσμου πίστευαν ότι όφειλαν να είναι. Είναι πολύ νωρίς ακόμα για να μιλήσουμε για κάποια νίκη· ο όρος είναι τόσο παραπλανητικός, όσο και αστόχαστος. Οι Βρετανοί διπλωμάτες στη Ρωσία έκαναν το ίδιο λάθος στην εποχή του Λένιν, όταν υπέθεσαν ότι κάθε άτομο σε ολόκληρο τον κόσμο δεν ήθελε παρά να είναι ένας αξιοπρεπής τζέντλεμαν, όπως κι εκείνοι. Δεν κατάλαβαν ποτέ πραγματικά ότι ο Λένιν δεν ήταν ένα ξενόφερτο είδος δαίμονα, που θα εξέτρεπε τους Ρώσους από τη μοίρα τους να εξελιχτούν σε μια πειθήνια εκδοχή των Άγγλων. Όπως έμελλε να διαπιστώσω, οι Βρετανοί χρηματοδότησαν κι εκείνοι Ρώσους εξορίστους και τους συνόδεψαν στο Πέτρογκραντ για να μιλήσουν στα ανυπόμονα πλήθη. Εκείνοι απέτυχαν, ενώ η αποστολή του Λένιν στέφθηκε με επιτυχία γιατί υποσχέθηκε πράγματα που μετρούσαν περισσότερο από τη βρετανική αξιοπρέπεια, και περισσότερα όπλα.

Το δόγμα του μαρξισμού-λενινισμού ήταν πια ένα άδαιο κέλυφος όταν σπούδαζα στο Κρατικό Πανεπιστήμιο της Μόσχας, στη δεκαετία του '80 (ενώ η ηγεσία είχε διακριτικά αφήσει κατά μέρος το κομμάτι του σταλινισμού), αλλά ήξερα ότι είχε υπάρξει μια εποχή στην οποία ήταν ζωντανό.

Οι πιο λαμπρές στιγμές ήταν το 1917. Η άνοιξη και το καλοκαίρι εκείνης της χρονιάς ήταν η πιο δημιουργική περίοδος του Λένιν. Ό,τι κι αν συνέβη όταν ήταν πια στην εξουσία, ο άνθρωπος που επέστρεψε με το σφραγισμένο τρένο ήταν δημοφιλής επειδή πρόσφερε διαύγεια και ελπίδα. Το μήνυμά του μίλησε σε ένα μεγάλο κομμάτι του ρωσικού λαού, σε εκείνους που ήθελαν περισσότερα από αυτά τα οποία οι παλιοί τους ηγέτες πίστευαν ότι δικαιούνται να περιμένουν από τη ζωή. Αν και η διαδρομή που ακολούθησα είναι ένα γεωγραφικό γεγονός, ταξίδεψα επίσης και στο χρόνο, καθώς τραβούσα προς το Βορρά αναζητώντας ένα τοπίο ξεχασμένων δυνατοτήτων.

Το ταξίδι τελειώνει στη μαγική πόλη της Αγίας Πετρούπολης, του Πέτρογκραντ της εποχής του Λένιν και του πολέμου, της δεύτερης ρωσικής πρωτεύουσας. Τριάντα χρόνια μετά το τέλος του κομμουνισμού, τα ίχνη από το μοιραίο ταξίδι του αρχηγού χάνονται πια, ακόμα κι εδώ. Τυλιγμένη με φύλλα χρυσού και βαμμένη με παστέλ χρώματα, η πόλη έχει αποφασίσει να αναβιώσει την ένδοξη, αυτοκρατορική της φάση. Εξακολουθούν, ωστόσο, να υπάρχουν κάποια μέρη στα οποία η φλόγα της επανάστασης αφήνεται ακόμα να καίει ελεγχόμενα. Ένα από αυτά βρίσκεται σε έναν ήσυχο δρόμο στον Τομέα Πέτρογκραντ, σχετικά κοντά στο σταθμό Τσκαλόφσκαγια του μετρό. Όπως συμβαίνει με πολλές πολυκατοικίες, μόλις μπαίνεις στην ερειπωμένη της είσοδο, σε χτυπάει μια μυρωδιά σκυλιών, μπαγιάτικου καπνού και μπίρας. Τα μωρουδιακά καροτσάκια που είναι παρκαρισμένα κατά μήκος του τοίχου είναι όλα καινούργιες κι ακριβές μάρκες, αλλά οι ένοικοι δεν έχουν ενδιαφερθεί να μαζέψουν λίγα χρήματα και να εγκαταστήσουν ένα ασανσέρ αρκετά ευρύχωρο, ώστε να μπορούν να τα ανεβάζουν επάνω. Όπως και το γκραφίτι στον εξωτερικό τοίχο, έτσι κι αυτή η εικόνα μαρτυρεί την ετυμηγορία της χώρας για τον κολεκτιβισμό. Επάνω, οι πόρτες των διαμερισμάτων έχουν πάχος που αναλογεί συνήθως σε χρηματοκιβώτιο τράπεζας. Οι τοίχοι δείχνουν εύθραυστοι, με τεράστιες ρωγμές, αν όμως κάποτε το κτίριο καταρρεύσει, οι πόρτες αυτές θα μείνουν στη θέση τους.

Όταν φτάνω στον τελευταίο όροφο, το πορτρέτο του Βλαντιμίρ Πούτιν στον τοίχο μου δίνει να καταλάβω ποια εκδοχή του Λένιν πρόκειται να συναντήσω σήμερα. Το προσωπικό που βρίσκεται εκεί προτιμά να τον σκέφτεται ως μεγάλο ηγέτη και δάσκαλο παρά ως επαναστάτη που στόχο του είχε τον παγκόσμιο εμφύλιο πόλεμο. Η γυναίκα που μου τείνει το χέρι είναι κομψή, ακριβής και απεγάδιαστη. Ωστόσο, είναι επίσης γενναιόδωρη και, όταν γίνεται σαφές ότι θέλω πραγματικά να ακούσω κι ότι θέλω επίσης να δω και να καταλάβω, μεταμορφώνεται σε ιδανική ξεναγό. Το ότι έζησα κάποτε, όπως κι εκείνη, στον σοβιετικό κόσμο βοηθάει. Έχουμε μια κοινή γλώσσα, μια γλώσσα που οι νέοι Ρώσοι δεν τη γνωρίζουν καν.

Το μέρος στο οποίο εργάζεται ως έφορος είναι το Μουσείο Ελιζάροφ, το διαμέρισμα όπου ζούσαν οι αδερφές του Λένιν μαζί με τον γαμπρό του και, για ένα μικρό διάστημα τα τελευταία χρόνια της ζωής της, η μητέρα του. Τον Απρίλιο του 1917, τις μικρές ώρες, ο Λένιν ήρθε εδώ έπειτα από την υποδοχή που οργανώθηκε για την άφιξή του στο Σταθμό Φινλανδίας. Καθώς κοιτάζω το υπνοδωμάτιο, τον φαντάζομαι να πετάει το σακάκι του στο κρεβάτι, ενώ η Ναντέζντα Κρούπσκαγια, η γυναίκα του εδώ και είκοσι σχεδόν χρόνια, βγάζει τις καρφίτσες από το καπέλο της και αρχίζει να περιφέρεται, με δανεικές παντόφλες, τακτοποιώντας το χώρο. Το ζευγάρι έμεινε εδώ για τις επόμενες έξι βδομάδες, ξεβολουώντας τις δύο αδερφές και πίνοντας το τσάι τους.

Αν λέγαμε ότι είναι καλοδιατηρημένο, θα το αδικούσαμε. Το σίδερο του σιδερώματος είναι ακόμη ακουμπισμένο δίπλα στην κουζίνα, η μπρούντζινη μπανιέρα περιμένει. Το δίδυμο κρεβάτια όπου κοιμόταν το ζευγάρι είναι στρωμένα με τα λινά σκεπάσματα που τόσο άρεσε στην αδερφή του Λένιν, τη Μαρίγια, να τα διακοσμεί με πλούσια χειροποίητη δαντέλα. Τα πράγματα της μητέρας του βρίσκονται στην κυρίως κρεβατοκάμαρα, αλλά μαζί τους είναι και μια ταξιδιωτική τσάντα, ανοιχτή για να φαίνονται οι βούρτσες, τα ξυριστικά και τα μπουκάλια της κολόνιας, που έχει μέσα της. Το φθαρμένο της δέρμα μάς θυμίζει ότι ο Λένιν πέρασε τα καλύτερα χρόνια της ζωής του ταξιδεύοντας με μια τέτοια τσάντα

στο χέρι, έχοντας για σπίτι νοικιασμένα δωμάτια σε ξένες πόλεις. Μολονότι το νεσεσέρ αποπνέει μια κάποια πολυτέλεια, ο σκοπός του εδώ στο μουσείο είναι να αναπαραστήσει τη ζωή ενός αποκηρυγμένου, ενός πλάνητα, του Λένιν που ήταν κομμάτι του σοβιετικού μύθου.

Αυτό που δεν περίμενα ήταν η καθωσπρέπει ατμόσφαιρα, αποπνικτική σαν να βρισκόσουν σε σαλόνι από έργο του Ντίκενς. Μαξιλάρια με βολάν και δαντέλες είναι σκορπισμένα παντού (παρότι όχι πάντα με τον πιο τακτικό τρόπο) και όλες οι καδραρισμένες φωτογραφίες έχουν μια αριστοκρατική γυαλάδα από το πολύ ξεσκόνισμα. Υπάρχει ακόμα και μια μικρή θηλιά από δαντέλα πάνω από ένα κρεβάτι, για να κρεμάει κανείς το ρολόι του. Το γραφείο απέναντι είναι αντρικό (ανήκε στον Μαρκ Ελιζάροφ, τον γαμπρό του Λένιν, που έκανε την περιουσία του στην εμπορική ναυτιλία), αλλά αυτό σημαίνει απλώς ότι οι τοίχοι έχουν καφετιά απόχρωση, και στη θέση της δαντέλας υπάρχουν κομμάτια σκακιού. Η ακαταστασία με αποσπά για λίγο, αλλά ξαφνικά το βλέμμα μου σταματάει πάνω σε μια καρύδα. «Ο Ελιζάροφ είχε επαφές στις αποικίες», μου εξηγεί η υπεύθυνη. «Αυτό το έφερε από κει· ήταν πραγματικός θησαυρός». Κουνάω την καρύδα, και το ξερό εσωτερικό της απαντά με ένα μουντό κροτάλισμα. Αυτό το πράγμα πρέπει να βρίσκεται εδώ πάνω από εκατό χρόνια. Αν ένα τέτοιο δείγμα ελαφρότητας δεν φαινόταν τόσο εκτός τόπου, μπορεί να είχα βάλει τα γέλια.

Από εκεί, περνάμε στο σαλόνι. Το κτίριο όπου ζούσαν οι Ελιζάροφ ήταν χτισμένο ώστε να μοιάζει με πλώρη πλοίου, και το δωμάτιο αυτό βρισκόταν ακριβώς στη μύτη. Αν σήκωνε κανείς τις κουρτίνες από μουσελίνα, ο τριγωνικός χώρος θα πλημμύριζε αμέσως φως. Αντίθετα, υπήρχαν ηλεκτρικές λυχνίες. Ο Λένιν τις είχε σε μεγάλη εκτίμηση. «Ο κομμουνισμός», είχε πει κάποτε, «είναι η εξουσία στα Σοβιέτ συν ο εξηλεκτρισμός της χώρας». Οι αδερφές του, ωστόσο, μάλλον δεν ήταν και τόσο σίγουρες, αφού κάθε λαμπτήρας είχε αμπαζούρ κεντημένο με πολλές χάντρες. «Αυτά τα έφτιαξε η Άννα», μου εξηγεί η έφορος, «γιατί δεν ήθελε να πάθει τίποτα ο αδερφός της από τις βλαβερές ηλεκτρικές ακτίνες».

Ο Λένιν λάτρευε αυτό το μέρος. Είναι εύκολο να ξεχάσει κανείς ότι

ήταν ευυπόληπτος και σχετικά ευκατάστατος, μέλος της αστικής τάξης των αρχών του 20ού αιώνα· γιλέκα, καλύμματα στις καρέκλες κι όλα τα σχετικά. Πάνω στο τραπέζι βρίσκεται το μπλοκ ιχνογραφίας της γυναίκας του. Το ξεφυλλίζω, έκπληκτη που έβρισκε χρόνο να ζωγραφίζει. Το ζευγάρι ήταν άκληρο, και η Κρούπσκαγια αφιέρωνε σχεδόν όλη της την ενέργεια στις απαιτήσεις της επανάστασης, αλλά έπιανε αυτό το μπλοκ όταν είχε στη διάθεσή της μερικές στιγμές χαλάρωσης. Στις σελίδες υπάρχουν στρουμπουλά παιδάκια με κορδέλες στα σγουρά τους μαλλιά· αγοράκια με κουτάβια εδώ, ένα κοριτσάκι μ' ένα γατάκι δίπλα. Φαίνεται πως κάτι μάς διαφεύγει από τον κόσμο του επιτυχημένου επαναστάτη. Οι παθιασμένοι αυτοί άνθρωποι προέρχονταν από ήρεμα, ακόμα και ανιαρά σπίτια. Δεν ζούσαν έξω από την εποχή τους· βρίσκονταν απολύτως μέσα της.

Είμαι ακόμα παραδομένη σ' αυτές τις σκέψεις όταν η έφορος μου κάνει νόημα να καθίσω. Σηκώνει το καπάκι από το απαραίτητο όρθιο πιάνο (κηροπήγια, γερμανική κάσα, γοτθικά γράμματα) και τεντώνει τα δασκαλιστικά χέρια της. Και τότε, καθώς κάθομαι στο σαλόνι όπου ξεκουραζόταν ο Λένιν, περιτριγυρισμένη από τα πράγματά του και τα λεπτοδουλεμένα κεντήματα της αδερφής του, αρχίζει να παίζει. Το πιάνο είναι ξεκούρδιστο, αλλά είμαι τόσο μαγεμένη, ώστε δεν με ενοχλεί. Οι ήχοι από τους δρόμους της Αγίας Πετρούπολης εξαφανίζονται καθώς η οικοδέσποινά μου οδηγεί προσεχτικά το όργανο στο περίφημο πρώτο μέρος της *Σονάτας του Σελινόφωτος* του Μπετόβεν. Παίζει καλά, μολονότι υπάρχει μια υποψία γλυκερότητας, αποπνικτικής απαλότητας.

Ο Λένιν λάτρευε τη μουσική, ιδίως το πιάνο. Είναι κάτι που επισήμαιναν όλα τα βιβλία, μαζί με τις ιστορίες για την αγάπη του για τα παιδιά και τις γάτες. Ο Λένιν τον οποίο ψάχνω εγώ δεν είναι τόσο γλυκός. Θέλω να βρω τον άντρα με την αχόρταγη, αμείλικτη ψυχρή φωτιά. Τον κόσμο δεν τον άλλαξαν οι δαντέλες και οι καρύδες. Τον βλέπω τώρα, να βηματίζει στο δωμάτιο, δυσανασχετώντας με τις κατευναστικές νότες. Όπως και το σκάκι, που του άρεσε επίσης να παίζει, η μουσική τον αποσπούσε από την επανάσταση. «Δεν γνωρίζω τίποτα λαμπρότερο από

την *Απασιονάτα*», είχε πει κάποτε. «Θα ήθελα να την ακούω κάθε μέρα. Αλλά δεν μπορώ να ακούω μουσική πολύ συχνά. Επηρεάζει τα νεύρα, σε κάνει να θέλεις να πεις ανόητα, όμορφα πράγματα, να χαϊδέψεις τους ανθρώπους στο κεφάλι [...]. Κανέναν δεν πρέπει να χαϊδεύεις στο κεφάλι – μπορεί να σου δαγκώσει το χέρι. Να τους χτυπάς στο κεφάλι πρέπει, χωρίς κανένα έλεος».¹⁰

